

Wprowadzenie

Przedsiębiorczość to specyficzna filozofia, sposób działania ludzi, funkcjonowania przedsiębiorstw. To ogromna siła sprawcza, czynnik rozwoju pojedynczych osób, poszczególnych przedsiębiorstw, regionów, jak i całych gospodarek. **To jeden z najistotniejszych atrybutów rynkowego modelu gospodarowania we współczesnym świecie.**

W Polsce przedsiębiorczość ujawniła się wraz z tworzeniem się zrębów gospodarki rynkowej, kiedy to przestały obowiązywać zasady państwa opiekuńczego. Wówczas takie cechy, jak kreatywność, obrotowość, pomysłowość (a zatem przedsiębiorczość) zaczęły zyskiwać na wartości. Stały się bardzo pożądanymi nie tylko w świecie biznesu, ale we wszystkich dziedzinach życia i działalności człowieka.

Znaczenie procesu przedsiębiorczości szczególnie wżywieniu gospodarczym jest niezaprzeczalne. Rozwój przedsiębiorczości rozumianej jako zachęcanie do przejawiania inicjatywy oraz stwarzanie warunków do podejmowania i prowadzenia działalności gospodarczej przez różne podmioty (w tym także kobiety, osoby młode) przyczyniają się do podniesienia poziomu rozwoju gospodarczego, szczególnie w regionach słabiej rozwiniętych. To także skuteczny sposób rozwiązywania różnorodnych, zwykle bardzo złożonych problemów społecznych (w przypadku przedsiębiorczości społecznej). Przedsiębiorcy, działając najczęściej w niszach rynkowych, uczestnicząc w zmianie struktury przemysłowej gospodarki, inicjując powstawanie i rozwój nowych dziedzin produkcji, usług, przyczyniają się w istotny sposób do przezwyciężania kryzysów gospodarczych, pozwalają uzyskać zadowalające efekty rozwoju gospodarczego. **Stąd konieczność popierania bardzo różnorodnych inicjatyw przedsiębiorczych, zwłaszcza w regionach słabiej rozwiniętych, o wysokim poziomie bezrobocia i wielu problemach społecznych.**

Współcześnie przedsiębiorczość powinna zatem stać się trwałym składnikiem bazy ekonomicznej każdej gospodarki. **W turbulentnych warunkach otoczenia zewnętrznego wszyscy powinni być zorientowani na przedsiębiorczość.** Postawy takie cechuje *myślenie perspektywiczne i postrzeganie zachodzących zmian na rynku nie jako zagrożenia, lecz okazji do zrealizowania nowych pomysłów i stwarzania nowych wartości* [Strużycki, red., 2004, s. 108]. W przypadku przedsiębiorstw (mikro, małych, średnich i dużych) sprzyja to osiągnięciu sukcesu, umożliwia bycie krok przed konkurencją, a tym samym przyczynia

się do osiągnięcia i utrzymania odpowiedniej pozycji konkurencyjnej w danym sektorze rynku. W przypadku natomiast podmiotów ekonomii społecznej to szansa na przeciwdziałanie negatywnym zjawiskom społecznym, na pomoc osobom wykluczonym społecznie lub zagrożonym tym zjawiskiem, które z różnych przyczyn nie są w stanie same się odnaleźć na konkurencyjnym, bardzo wymagającym rynku.

Przedmiotem publikacji jest proces przedsiębiorczości oraz osoba przedsiębiorcy. Omówione w niej różnorodne współczesne rodzaje przedsiębiorczości (np. przedsiębiorczość rodzinna, kobieca, ludzi młodych, społeczna) są dowodem na jej fenomen, na znaczenie tego procesu w różnych obszarach życia i aktywności człowieka. Zagadnienia te niewątpliwie zasługują na poświęcenie im uwagi w przygotowanej przedmiotowej publikacji naukowej. Przemawia za tym szereg argumentów, wśród których za najważniejszy należy uznać fakt, że wciąż brak jest jednolitej, spójnej wiedzy dotyczącej teorii przedsiębiorczości, a dostępne publikacje z tego zakresu rzadko sięgają do istoty tego procesu, nie analizują dokładnie uwarunkowań rozwoju przedsiębiorczości – zwłaszcza podmiotowych, tkwiących w przedsiębiorcy (podmiocie), które należy uznać na pierwotne źródło przedsiębiorczości. Pojawia się także szereg nowych teorii dotyczących procesu przedsiębiorczości, które zasługują na analizę, na strukturalizację (np. przedsiębiorczość społeczna), choćby ze względu na rolę, jaką odgrywają w społeczeństwie. Na podkreślenie zasługuje także fakt, że choć zmienia się na korzyść wizerunek przedsiębiorcy w społeczeństwie, nie brak jednak opinii, iż jest to kombinator, *cwaniak bogacący się kosztem innych* [Bławat, 2003, s. 10]. Należałoby zatem zaprezentować inny, „pozytywny”, obraz przedsiębiorców – właścicieli małych i średnich firm, menedżerów pracujących w dużych przedsiębiorstwach, przedsiębiorczych kobiet, ludzi młodych decydujących się na trud bycia przedsiębiorcą, czy też przedsiębiorców społecznych. Warto dostrzec, docenić i podkreślić ich ważność, pracowitość, odwagę, skłonność do podejmowania ryzyka, ich rolę w tworzeniu nowych miejsc pracy, w rozwiązywaniu problemów ekonomicznych i społecznych. W świetle tego w niniejszym opracowaniu starano się zatem zaprezentować – oprócz analizy teorii przedsiębiorczości – szczegółową charakterystykę rozmaitych przedsiębiorców, przybliżyć ich sylwetki, zidentyfikować ich cechy, zwrócić uwagę na różnorodne teorie i modele współczesnych przedsiębiorców.

Opracowanie ma głównie charakter teoretyczny. Jest próbą przedstawienia spójnej, usystematyzowanej teorii przedsiębiorczości i przedsiębiorcy. Zawiera także fragmenty o charakterze empirycznym (głównie odwołania do badań własnych autorki oraz badań innych autorów), które należy traktować jako podbudowę rozważań teoretycznych z tego zakresu, mającą charakter komplementarny w stosunku do prezentowanych teorii.

Zagadnienia związane z procesem przedsiębiorczości i osobą przedsiębiorcy zawarto w dziewięciu logicznie i merytorycznie powiązanych ze sobą rozdziałach.

Rozdział pierwszy zawiera genezę oraz charakterystykę różnorodnych teorii przedsiębiorczości, rozpoczynając od ujęcia R. Cantillona, którego uznaje się za tego, który jako pierwszy w literaturze ekonomicznej zajął się bliższą analizą tego procesu, a kończąc na P. F. Druckerze uznawanym za wielkiego kontynuatora poglądów J. Schumpetera – klasyka teorii przedsiębiorczości. Aktualność jego poglądów, zwłaszcza w kwestii „twórczego

niszczenia”, ujawnia się szczególnie obecnie. Proces ten zachodzi również współcześnie, i podobnie jak w okresie minionego stulecia jest siłą napędową wszelkiej przedsiębiorczości.

Rozdział drugi to charakterystyka procesu przedsiębiorczości. Zawiera interpretację tego pojęcia, której dokonano, podkreślając ujęcia przedsiębiorczości jako postawy, zachowania oraz procesu. Omówiono tu także różne typy i modele przedsiębiorczości, zwracając uwagę na nowe aspekty jej teorii – na przedsiębiorczość wewnętrzną, odnoszącą się do dużych i bardzo dużych organizacji, oraz na przedsiębiorczość intelektualną, podkreślając znaczenie wiedzy w tym procesie. Rozdział zakończono omówieniem znaczenia przedsiębiorczości we współczesnych procesach gospodarowania.

W gospodarce rynkowej przedsiębiorca odgrywa szczególną rolę, która wbrew pozorom jest bardzo trudna do wyjaśnienia i dokładnej interpretacji. Dlatego przedmiotem rozważań trzeciego rozdziału jest przedsiębiorca. Zawiera analizę cech charakterologicznych takiej osoby oraz motywy jej postępowania. Zwrócono na przykład uwagę na kwestię, **czy przedsiębiorczości można się nauczyć, czy każda osoba może być przedsiębiorcą** – są to zagadnienia, które zaliczane są do bardzo dyskusyjnych. W literaturze przedmiotu ścierają się dwa przeciwstawne poglądy na ten temat: pierwszy stwierdza, że cechy przedsiębiorcy mają charakter wrodzony, drugi głosi, że odpowiednie kwalifikacje i cechy przedsiębiorcze można w sobie wykształcić. W rozdziale tym zaprezentowano stanowiska różnych autorów w tej kwestii. Scharakteryzowano także następujące rodzaje przedsiębiorców: kupca, kapitalistę, menedżera oraz lidera.

Aby przedsiębiorca był w stanie założyć firmę, muszą zaistnieć określone warunki do rozwoju jego przedsiębiorczej aktywności. W rozdziale czwartym zawarto zatem charakterystykę uwarunkowań rozwoju przedsiębiorczości. Szczególną uwagę zwrócono na znaczenie uwarunkowań wewnętrznych, wynikających z wewnętrznych, podmiotowych predyspozycji poszczególnych osób. Podkreślono, że **tylko takie działania przedsiębiorcze, których źródło tkwi w człowieku – podmiocie, mają większą szansę na powodzenie**. Tylko przedsiębiorca – podmiot (wolny, twórczy, aktywny) świadomy swoich decyzji, jest w stanie najlepiej wypełniać swoje funkcje gospodarcze, przejawiać inicjatywę, założyć, a następnie prowadzić działalność gospodarczą na własny rachunek. **Uwarunkowania wewnętrzne przedsiębiorczości bardzo trudno poddają się analizie, niełatwo je skwantyfikować, zweryfikować**. Nie oznacza to jednak, że można je lekceważyć, pomijając – wręcz przeciwnie, powinny być przedmiotem szczególnej analizy, bowiem to one bardzo często okazują się decydujące, to one ułatwiają radzenie sobie z wieloma problemami i trudnościami, jakie się pojawiają zarówno w fazie założycielskiej nowego przedsięwzięcia, jak i w trakcie jego funkcjonowania. To one więc mogą w istotnym stopniu przyczyniać się do sukcesu realizowanego przez przedsiębiorcę przedsięwzięcia. W uwarunkowaniach tych (choć subiektywnych, irracjonalnych) tkwi ważna niematerialna siła, czynnik zachęcający oraz ułatwiający przejawianie się przedsiębiorczej inicjatywy. Ten aspekt rozważań powinien więc być niezmiernie ważny. Nie oznacza to jednak, że uwarunkowania zewnętrzne są mniej ważne w rozwoju procesu przedsiębiorczości. **W działalności przedsiębiorczej potrzeba przecież nie tylko wewnętrznej determinacji i chęci przedsiębiorcy do działania, ale także korzystnych warunków**

zewnątrznych, które dzięki odpowiednim instrumentom będą kształtować pozytywne uwarunkowania sprzyjające rozwojowi tego procesu. Dlatego w rozdziale czwartym omówiono także wybrane uwarunkowania zewnętrzne przedsiębiorczości – bliższe i dalsze. Szczególną uwagę zwrócono na znaczenie uwarunkowań społeczno-kulturowych, wyznaczających ogólne ramy, w których jednostki mogą rozwijać swoją przedsiębiorczą aktywność.

W piątym rozdziale zwrócono uwagę na znaczenie we współczesnych procesach gospodarowania małych i średnich firm, które uznano za najbardziej widoczny efekt zachowań przedsiębiorczych. Ich znaczenie w ożywieniu gospodarczym jest niezaprzeczalne, dlatego ten sektor gospodarki staje się coraz częściej przedmiotem rozważań licznych opracowań z zakresu przedsiębiorczości. W związku z ogromnymi trudnościami z pozyskaniem zewnętrznych źródeł finansowania przez małe i średnie firmy zwrócono tutaj uwagę na ten problem (stanowiący niejednokrotnie bardzo istotną barierę uniemożliwiającą rozwój MSP), podkreślając znaczenie niektórych niekonwencjonalnych form finansowania przedsiębiorczości, bardzo popularnych w rozwiniętych gospodarkach rynkowych, a w Polsce wciąż zbyt rzadko wykorzystywanych. Chodzi o leasing, factoring, franchising, *venture capital*. O poziomie rozwoju przedsiębiorczości decydować powinny nie tylko wysiłki poszczególnych osób prowadzących działalność gospodarczą – rola państwa jest w tym względzie również oczywista. To ono jest w stanie kształtować otoczenie i odpowiednie politycznoprawne warunki funkcjonowania firm. Dlatego w rozdziale tym zwrócono także uwagę na rolę państwa w zakresie wspierania rozwoju przedsiębiorczości oraz omówiono instytucjonalne i organizacyjne formy wspierania sektora MSP, podkreślając znaczenie parków technologicznych, inkubatorów przedsiębiorczości (w tym inkubatorów akademickich) oraz klastrów. Rozdział ten podsumowano znaczeniem małych i średnich przedsiębiorstw w gospodarce.

Współcześnie coraz więcej uwagi w literaturze przedmiotu poświęca się przedsiębiorczości rodzinnej, która stanowi przedmiot rozważań rozdziału szóstego. **Firmy rodzinne są dominującą formą prowadzenia działalności gospodarczej na całym świecie.** To podmioty, w których przenikają się wartości rodzinne i biznesowe. Pełnią ważną funkcję ekonomiczną, społeczną. Tworzą nowe miejsca pracy, przyczyniają się do rozwoju gospodarczego lokalnych społeczności, całych gospodarek. Są bardzo istotnym i ciekawym przedmiotem dociekań teoretycznych i badań empirycznych. W pracy zaprezentowano różnorodne zagadnienia związane z ich powstawaniem i funkcjonowaniem. Punktem wyjścia rozważań stały się problemy z definiowaniem przedsiębiorstw rodzinnych w Polsce. Przedstawiono także charakterystykę różnych rodzajów firm rodzinnych, a także opis uwarunkowań i problemów ich funkcjonowania, między innymi kwestie związane z:

- dziedziczeniem (sukcesją),
- kulturą organizacyjną,
- wizerunkiem, marką,
- podejściem do kredytów bankowych,
- skłonnością do podejmowania ryzyka.

Na świecie coraz więcej kobiet decyduje się na bycie przedsiębiorcą. Polska jest europejskim liderem pod tym względem. Coraz więcej pań nie czeka biernie na satysfakcjonującą ofertę pracy, a skoro ofert dla kobiet brakuje – same stwarzają dla siebie miejsca pracy, decydując się na samozatrudnienie. Ich ogromnym atutem jest to, że są wykształcone, ambitne, silnie zmotywowane (często wręcz zdeterminowane), a praca stanowi dla nich jedną z najważniejszych wartości w życiu. **Kobiety decydujące się na założenie własnej firmy skutecznie przełamują stereotypy, walczą ze zjawiskiem „szklanego sufitu” czy „lepkiej podłogi”, udowadniają sobie i innym, że mogą odnieść sukces w życiu zawodowym, że z powodzeniem można łączyć obowiązki zawodowe z prywatnymi**, i to tak, by nie cierpiała na tym żadna sfera ich aktywności. Dlatego rozdział siódmy dotyczy **problematyki przedsiębiorczości kobiet**. Omówiono w nim na przykład motywę podejmowania działalności gospodarczej przez kobiety, atuty kobiet prowadzących działalność gospodarczą i bariery, które pokonują, przeanalizowano także przyczyny bardzo trudnej sytuacji kobiet na rynku pracy i w pracy zawodowej.

Rozdział ósmy dotyczy **przedsiębiorczości akademickiej**. Jest to współczesna forma przedsiębiorczości, którą postrzega się jako skuteczną (sprawdzoną na świecie) formę współpracy nauki i biznesu, umożliwiającą transfer wiedzy do gospodarki. Może być rozumiana jako podejmowanie działalności gospodarczej w formie firm odpryskowych (*spin-off* i *spin-out*) przez osoby w jakiś sposób związane ze środowiskiem akademickim (pracowników, absolwentów, studentów). Bardzo ważnym aspektem przedsiębiorczości akademickiej jest także to, że **promuje ona przedsiębiorcze postawy wśród osób młodych**, kończących edukację, rozpoczynających karierę zawodową, poszukujących własnego miejsca na rynku pracy. Ważne jest zachęcanie młodych ludzi do podejmowania działalności gospodarczej, ponieważ ich sytuacja na rynku pracy jest bardzo trudna. Ofert pracy dla absolwentów jest niewiele (zarówno dla osób, które kończą studia, jak i inny rodzaj szkoły). Rozdział ósmy zwraca uwagę na problemy ludzi młodych na rynku pracy, na motywę ich przedsiębiorczych zachowań, bariery tego typu działań. Przedstawiono także genezę, istotę oraz bariery rozwoju przedsiębiorczości akademickiej. Omówiono firmy odpryskowe, które są formą realizacji przedsiębiorczości akademickiej w praktyce.

Ostatni, dziewiąty, rozdział pracy charakteryzuje **przedsiębiorczość społeczną**. Rozważania na ten temat poprzedzono opisem **ekonomii społecznej**, postrzeganej jako mechanizm pobudzania przedsiębiorczości społecznej, oraz **przedsiębiorstwa społecznego**, które jest miejscem realizacji przedsiębiorczości społecznej. Bardzo ważną rolę w rozwoju przedsiębiorczości społecznej odgrywają **przedsiębiorcy społeczni** – główna siła napędowa tego procesu. To dzięki nim przedsiębiorstwa społeczne powstają, funkcjonują, są silne, mogą konkurować, osiągać zyski, rozwiązywać problemy społeczne, zaspokajając określone potrzeby. Nazywa się ich **innowatorami społecznymi**. Przyczyniają się do rozwiązywania wielu bardzo trudnych, „palących” (drażliwych, niepopularnych) problemów społecznych o dużym stopniu złożoności. W rozdziale dziewiątym opisano także jeden z podmiotów ekonomii społecznej – **spółdzielnię socjalną**. To przedsiębiorstwo społeczne, w którym osoby z różnych powodów wykluczone społecznie (lub

zagrożone wykluczeniem) mają szansę na zaspokajanie własnych potrzeb, realizowanie się w przedsiębiorczej działalności gospodarczej.

Publikacja, którą przekazujemy czytelnikom, to **drugie wydanie** wzbogacone o nowe treści (cztery rozdziały), będące syntetyczną, a jednocześnie szeroką analizą literatury przedmiotu z zakresu przedsiębiorczości. Starano się w niej zaprezentować **bardzo różnorodne oblicza fenomenalnego procesu przedsiębiorczości**. Autorka ma nadzieję, że opracowanie to spełni oczekiwania odbiorców – studentów, pracowników naukowych, przedsiębiorców lub potencjalnych przedsiębiorców, i przyczyni się do lepszego poznania i zrozumienia specyfiki, złożoności oraz znaczenia przedsiębiorczości we współczesnych procesach gospodarowania.